

CZU: 34(478)(091)

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.4011775>

ATITUDINEA ȚARISMULUI FAȚĂ DE COMPONENTA JURIDICĂ BASARABEANĂ: DE LA PROMISIUNI GENEROASE LA REZULTATE DEZASTRUOASE

Elena ARAMĂ, Oxana CHISARI – LUNGU

Universitatea de Stat din Moldova

După anexarea Basarabiei, în 1812, la Imperiul Rus, țarul Alexandru I a promis populației băștinașe a Basarabiei păstrarea legilor și a obiceiurilor locale, însă aceste promisiuni treptat au fost golite de sens. Modalitățile de aplicare a legilor locale au avut ca rezultat o jurisprudență extrem de confuză, iar refuzul țarului privind aprobarea codului civil a multiplicat aspectele arhaice ale vieții juridice basarabene, a demonstrat intenția țarismului de a limita ori, eventual, de a anihila spiritul românesc al legilor locale și de a păstra distanța dintre românii basarabeni și ceilalți români.

Cuvinte-cheie: *legi locale, obiceiuri juridice, atitudinea țarismului, denaționalizare, refuzul codificării, jurisprudență confuză.*

THE ATTITUDE OF TSARISM TOWARDS THE BESSARABIAN LEGAL COMPONENT: FROM GENEROUS PROMISES TO DISASTROUS RESULTS

After the annexation of Bessarabia in 1812, the Tsar of the Russian Empire promised the native population to preserve the local laws and customs, but this promise was gradually meaningless. The way of implementing of local laws resulted in extremely confusing jurisprudence, and the Tsar's refusal to approve civil code projects multiplied the archaic aspects of Bessarabian legal life and proved the intention of tsarism to limit or even annihilate the Romanian spirit of Bessarabian local laws and to keep at the distance the Bessarabian Romanians from the other Romanians.

Keywords: *local laws, legal habits, the attitude of tsarism, denationalization, refusal to codify, confusing jurisprudence.*

Introducere

Problema basarabeană, soluția firească a căreia a fost unirea din 1918, a apărut în legătură cu anexarea la Imperiul Rus în 1812 a teritoriului dintre Prut și Nistru – a Principatului Moldovei, teritoriu numit de țarism Basarabia. Aceste pământuri românești nu i-au aparținut niciodată Imperiului Rus și aveau o populație cu limba, cultura, modul de viață, obiceiurile (inclusiv juridice) diferite de cele din Imperiul Rus. Instaurarea dominației țariste a avut un impact negativ cu consecințe dezastruoase în toate domeniile, inclusiv în cel juridic.

Cercurile guvernante din Rusia se preocupau în politica lor de teritoriul anexat și nu de populația băștinașă, căci teritoriul Basarabiei se preconiza a fi un cap de pod pentru expansiunea Imperiului Rus în Balcani. Față de băștinași, români basarabeni, autoritățile țariste au avut o atitudine indiferentă, căci necesitățile acestora nu au fost în centrul atenției guvernanților Imperiului Rus. Un exemplu în acest sens fiind colonizarea sudului Basarabiei cu populație de origine etnică străină, căreia țarismul i-a acordat diferite privilegii, inclusiv i-a repartizat în folosință terenuri arabile impunătoare ca suprafață și aceasta în timp ce țărani basarabeni din centrul și nordul Basarabiei nu aveau suficient pământ pentru a-și asigura existența.

Țarismul promova conștient și insistent imaginea unei Rusii „eliberatoare” a popoarelor creștine asuprite de otomanii musulmani (ideologia rusă a rolului mesianic al Rusiei, întruchipată în doctrina „Moscova – a treia Romă”) și în acest sens demonstra unele abilități diplomatice, dorind să inoculeze în opinia publică europeană ideea imaginii progresive a politicii țariste în Principatele Românești și în general în Balcani. Dincolo însă de declarațiile paternale ale împăratului rus, acțiunile autorităților ilustrează în mod clar ideea că populației românești din Basarabia i s-au impus forme și mecanisme străine spiritului național.

Politica imperială de colonizare a Basarabiei și promisiunile țarului

După anexarea Basarabiei la Imperiul Rus împăratul Rusiei Alexandru I a promis populației băștinașe românești păstrarea legilor și obiceiurilor sale. Dar care erau acestea? În acest context academicianul Andrei Rădulescu menționa: „Dreptul acestei provincii, în momentul primei răpiri, era Drept românesc, cuprins într-o pravilă, hrisoave și – în cea mai mare parte – în Obicei. Numai pentru completare, numai în mod subsidiar, se aplica Dreptul greco-roman sau bizantin, socotit de altfel ca fiind și al neamului nostru” [1].

Promisiunea împăratului rus privind păstrarea legilor și obiceiurilor strămoșilor a fost reiterată și într-o scrisoare datată cu 1 aprilie 1816 (urmare a unei plângeri colective a boierilor basarabeni vizând fărădelegile

comise de noua administrație și zvonurile că și boierii vor fi pedepsiți cu pedepse corporale) și adresată personal mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, un mare apărător al drepturilor basarabenilor, în care împăratul Alexandru I amintea: „Intenția mea este să-i dăruiesc Basarabiei o autoadministrare civilă independentă, potrivit cu drepturile, obiceiurile și legile ei, căci toate categoriile de locuitori au dreptul egal la această moștenire a strămoșilor” [2].

Deznaționalizarea avea un suport și în consecința politicii imperiale de colonizare masivă a Basarabiei, când în rezultatul ei s-a produs așezarea pe pământurile basarabene a populației de diferită origine etnică – bulgară, găgăuză, germană etc. Asupra acestor coloniști își produceau acțiunea legile Imperiului Rus și nu cele locale. Mai mult decât atât – în temeiul Regulamentului pentru administrarea regiunii Basarabia din 29 februarie 1828 [3] legile locale nu se aplicau locuitorilor din județele Ismail și Akkerman, motivându-se că acolo nu locuiesc moldoveni, de aceea litigiile lor erau soluționate potrivit legilor Imperiului Rus.

Această poziție a fost reiterată de Senatul Imperiului Rus și în continuare – în 1876 și 1909, când încă concluziona că „dreptul de a se conduce de legile civile locale o au, dacă nu exclusiv, în mod esențial, moldovenii ca locuitori băștinași („corennâm isconnâm obâvateleam”) sau altfel numiți – „mestnâm urojențam” [4]. Trebuie remarcată falsitatea constatării lipsei de moldoveni, căci recensămintele realizate chiar de autoritățile țariste mărturisesc că în județele Ismail și Akkerman populația moldovenească era destul de numeroasă și a locuit neîntrerupt în acele județe*; în anul 1816 în județul Akkerman 33% din populație erau moldoveni, iar în județul Ismail – 35% erau moldoveni. Este adevărat că ponderea acestora a scăzut dramatic în următoarele decenii ca urmare a politicii țariste. Așa, de exemplu, în județul Akkerman în 1850 erau 27% moldoveni, iar în 1897 moldovenii alcătuiau doar 22% din populația județului [5]. Așadar, pe parcursul a 80 de ani numărul moldovenilor a scăzut de la 33% la 22%.

În Decretul imperial din 21 august 1813, alcătuit pe baza raportului Sfântului Sinod al bisericii ruse despre organizarea eparhiei Chișinăului și Hotinului, semnat de țar, în ceea ce privește organizarea eparhiei se indica că se permite mitropolitului exarh să se conformeze obiceiurilor locale în măsura în care ele nu contravin legiilor civile ruse. Dar în acest caz era vorba doar de un domeniu – cel al organizării religioase, ceea ce ne permite să concluzionăm că, păstrând legile locale, puterea țaristă le-a dat doar importanță subsidiară [6].

Promisiunea de a păstra legile și obiceiurile locale și-a găsit consacrare normativă în Regulamentul privind instituirea administrației provizorii în Basarabia, act semnat de țar la scurt timp de la anexare, la 23 iulie 1812. În acest Regulament se prevedea păstrarea legilor și obiceiurilor locale pentru populația băștinașă a Basarabiei. În continuare, Legea cu privire la instituirea a două departamente și a Adunării generale, din 12 februarie 1813, prevedea că „întrucât la întocmirea stăpânirii Basarabiei s-a promis că locuitorii își păstrează legile lor, toate procesele de judecată se vor rezolva conform legiilor și obiceiurilor locale” [7]. Prin urmare, basarabenilor li se recunoștea o autonomie juridică, ca izvoare de drept urma să rămână în vigoare legislația Principatului Moldovei, parte componentă a căruia a fost până la 1812 și teritoriul dintre Prut și Nistru, numit de țarism Basarabia.

Legea respectivă nu diferenția dosarele civile de cele penale. Cu toate acestea, peste numai câteva luni în Decretul imperial din 21 august 1813 cu privire la organizarea eparhiei Chișinăului și Hotinului se menționa că „în daravelele civile este lăsată poporului folosința vechilor sale drepturi moldovenești”, deci se prefigura un prim semnal în ceea ce privește iminenta abrogare a izvoarelor de drept penal moldovenesc pe teritoriul Basarabiei.

Această stare de lucruri a fost consfințită și consolidată de Regulamentul cu privire la înființarea regiunii Basarabia din 29 aprilie 1818, care a prevăzut în primul rând crearea Consiliului Suprem al regiunii Basarabia, organ cu atribuții executive și judecătorești.

Regulamentul stipula în mod clar că în Consiliul Suprem al Basarabiei și în Curtea Civilă dosarele civile și de hotărnicire se vor soluționa pe baza legilor și obiceiurilor moldovenești și deciziile vor fi exprimate în limba moldovenească. Referitor la dosarele penale Regulamentul prevedea: „Pricinile criminalicești și de cercetări vor avea curgerea lor după rânduiala și legiurile ce sunt în Imperie Rossiei” [8].

* Autorul I.Bercu în articolul „Anul 1812 și impactul lui asupra raialelor” arată, pe baza materialelor de arhivă, că înainte de încheierea tratatului de la București atât în orașul Ismail, cât și în Akerman etnicii români alcătuiau un număr considerabil al locuitorilor acestor orașe, fiind a doua (după turci) comunitate etnică. În: *Basarabia după 200 de ani* (Lucrările Conferinței internaționale „Basarabia după 200 de ani”). Iași: Institutul european, 2012, p.148-149. Deci, după ce turcii s-au retras, românii erau majoritari și această situație s-a schimbat doar ca urmare a politicii țariste de colonizare.

Tendința de a limita autonomia juridică a Basarabiei, ca parte a politicii de deznaționalizare, a fost promovată consecvent de țarism la doar doi ani de la aprobarea Regulamentului privind înființarea regiunii Basarabia, căci în 1820 a fost modificată componența Consiliului Suprem, majoritatea membrilor fiind cei numiți de țar (în 1818 majoritatea era constituită din membri aleși de nobilime). În următorii ani această tendință s-a intensificat și a fost reflectată în următoarele acte normative:

1. Decizia Comitetului de Miniștri al Imperiului Rus din 15 aprilie 1824 conform căreia examinarea infracțiunilor săvârșite de nobili și funcționari era transmisă din competența Consiliului Suprem al Basarabiei în competența Senatului Imperiului Rus la Sankt Petersburg [9];

2. Decretul imperial din 3 august 1825 despre transferarea apelurilor ce veneau din Curtea Civilă a Basarabiei către Consiliul Suprem al Basarabiei în Departamentul doi al Senatului Imperiului Rus [10]. Astfel, Consiliului Suprem i-au fost retrase definitiv funcțiile judecătorești (și ca instanță de fond, și ca instanță de apel). Decretul stipula: „Senatul se va conduce la examinarea acestor dosare de legile locale și de obiceiurile regiunii Basarabia”.

Aici atenția este captată de două prescripții:

1. Numai la examinarea dosarelor civile (transferate din Curtea Civilă și Consiliul Suprem al Basarabiei) se aplică legile locale și obiceiurile;

2. Sunt arătate ca izvoare juridice și obiceiurile. Deși în unele acte imperiale obiceiul juridic nu se indica expres, el nu a fost totuși abrogat. Curtea Civilă l-a aplicat cel puțin până în 1818, fapt relatat într-un memoriu trimis Consiliului Suprem, în care a calificat obiceiul pământului ca fiind o „lege nestrămutată” pentru Basarabia.

Atitudinea față de aplicarea legilor și obiceiurilor locale reiese clar din acest memoriu adresat la 19 septembrie 1818 Consiliului Suprem, prin care Curtea Civilă, în care majoritatea membrilor (3 din 5) erau aleși de nobilime, informa organul suprem al Basarabiei ce izvoare juridice folosește în soluționarea litigiilor, cerând totodată explicații asupra temeiniciei aplicării lor.

Examinând acest memoriu, Consiliul Suprem, în ședința din 20 septembrie 1818, a redactat o Instrucțiune pe care a expediat-o tuturor instanțelor judecătorești din Basarabia, explicând ce se înțelege prin sintagma „legi locale”, adică ce legi trebuie aplicate în justiția din Basarabia în soluționarea litigiilor cu caracter privat, rezolvând astfel această neclaritate. Potrivit Instrucțiunii, în judecarea litigiilor dintre băștinași cu caracter patrimonial toate instanțele judecătorești din Basarabia trebuiau să se conducă de:

1) obiceiul pământului, aprobat de guvernul provinciei, care, potrivit Instrucțiunii, este o „lege nestrămutată” pentru Basarabia;

2) legile moștenite din vechime în Moldova și legile romane, numite „Basilicale” (împărătești);

3) Hexabibluul lui Armenopol.

În Instrucțiune se preciza că legile prevăzute la alin.2) (legile moștenite din vechime – *n.n.*) nu desființează legile indicate la alin.1 (obiceiul pământului), dar să nu se facă uz de ele decât în acele cazuri când nu există obiceiuri pământești [11].

Acest memoriu al Curții Civile și Instrucțiunea Consiliului Suprem trebuie calificate ca o încercare de a păstra spiritul național și legătura cu spațiul juridic național, fiindcă în ele, deopotrivă cu legile enumerate mai sus, Curtea a mai specificat că în activitatea sa se folosesc și alte legi, fără însă a le specifica. Una dintre ele este totuși indicată – Codul Callimach, publicat la Iași ceva mai devreme decât promulgarea Regulamentului de la 1818. Referitor la acest aspect al memoriului Curții Civile, Consiliul menționa că justiția nu va comite nicio greșală în caz dacă, alături de legile aprobate prin Instrucțiune, instanțele vor recurge și la celelalte legi indicate în memoriu. La lista de legi enumerate în Instrucțiune se adăugau și alte legi scrise, cunoscute dreptului român, mai vechi, dar și din cele mai noi, inclusiv Codul Callimach [12].

Deși nementionat în unele acte oficiale, obiceiul nu a dispărut cu totul din câmpul de vedere al autorităților țariste, care s-au adresat acestui subiect în repetate rânduri. Această stare de lucruri a fost consacrată și de Regulamentul cu privire la înființarea regiunii Basarabia din 29 aprilie 1818, unde se menționa că, în ce privește protecția proprietății private, Curtea Civilă regională se va conduce de drepturile, privilegiile și obiceiurile pământului („zemli”). Numai că conținutul concret al acestor obiceiuri nu era cunoscut de autoritățile imperiale, inclusiv de cele cu atribuții judiciare, astfel încât obiceiurile juridice rămâneau a fi aplicate de majoritatea justițiabililor români basarabeni în relațiile dintre ei fără a ajunge în fața unui judecător și astfel obiceiurile rămâneau a fi o unealtă de opunere a rezistenței în fața rusificării eminente ce venea din partea regimului țarist.

Și la distanța de o sută de ani Senatul menționa în hotărârea sa nr.35 din 1909 că la momentul anexării Basarabiei la Rusia „populației Basarabiei i-a fost păstrat dreptul de a se folosi de obiceiurile sale juridice”. În această decizie Senatul atenționa instanțele că pentru a aplica un obicei trebuie de verificat nu doar dacă în regiunea Basarabiei a existat acel obicei, dar și dacă acest obicei era în vigoare când a apărut litigiul [13].

Subiectul obiceiurilor juridice basarabene a fost reluat în 1912 cu ocazia celebrării de către țarism a 100 de ani de la anexarea Basarabiei, când a fost organizat un sondaj de opinie privitor la obiceiurile juridice ale băștinașilor basarabeni, care de altfel nu a fost valorificat de autoritățile țariste. Una dintre acele anchete, intitulată „Răspunsurile locuitorilor din satul moldovenesc Comrat”, a intrat în posesia lui Vespasian Erbiceanu, numit Prim Președinte al Curții de Apel din Chișinău, și a fost publicată în revista „Cuvântul Dreptății”. Cum s-a întâmplat că la 1912 Comratul era localitate moldovenească, iar astăzi este capitala Gagauz Yeri, este o întrebare care încă își așteaptă răspunsul, dar cel puțin la nivel de presupunere putem înainta două ipoteze: fie componența etnică s-a schimbat în mod dramatic după 1912, fie din greșeală sau din rea-intenție autoritățile țariste l-au numit sat moldovenesc.

În ce privește corelația pravilă-obicei, originalitatea recepției romano-bizantine în Principatele Române este semnificativ enunțată în Instrucțiunea Consiliului Suprem din 20 septembrie 1818, indicată mai sus, ce avea un conținut similar cu anafora din 31 octombrie 1819 a boierilor din Moldova, în care se afirma necesitatea de a ține cont de existența obiceiului, arătând că puterea obiceiului prevalează, el poate întări sau oborî (abroga) pravilele nepotrivite „cu stările unui neam”.

Rusificarea vieții juridice basarabene

Rusificarea vieții juridice basarabene s-a întezit odată cu intrarea în vigoare a Regulamentului din 1828, care prevedea ca limbă a procedurii judiciare doar limba rusă. Punerea în aplicare a acestei norme era imposibilă, deoarece românii basarabeni nu cunoșteau limba rusă, astfel încât în 1836 s-a derogat de la prevederile ei pe 7 ani. S-a mai permis ca în procesele penale să fie acceptate declarații, mărturii în limba română, iar în procesele civile se mai permitea prezentarea actelor în limba română, dar însoțite de o traducere în limba rusă, exactitatea căreia era declarată pe propria răspundere de către justițiabil [14].

La interpelarea Senatului, care, devenind instanță de apel pentru dosarele civile din Basarabia, cerea să i se explice ce legi trebuie considerate locale, Consiliul Suprem al regiunii Basarabia a arătat că în calitate de astfel de legi sunt considerate: Manualul Donici, Hexabiblu Armenopol, Sobornicescul Hrisov din 1785 [15].

Și Consiliul de Stat al Imperiului Rus în opinia sa din 15 decembrie 1847 despre modificarea unor articole din legile locale confirma că legile locale – Hexabiblu Armenopol, Manualul Donici, Sobornicescul Hrisov – rămân în vigoare [16]. Mult mai târziu, în 1909, Senatul încă explica noțiunea de legi locale ale Basarabiei, arătând că în calitate de legi locale ale Basarabiei se consideră Hexabiblu Armenopol, Manualul Donici, Sobornicescul Hrisov din 1785 (decizia nr.73 din 1909)” [17].

Departamentul Civil de Casație al Senatului Guvernant al Imperiului Rus a recunoscut cele trei izvoare în calitate de legi locale ale Basarabiei. Treptat însă autoritățile țariste au optat pentru completarea legilor locale cu cele ale Imperiului Rus. Astfel, în 1823 a fost introdusă prescripția de 10 ani, în 1829 – regulile ruse de perfectare a diferitor acte civile, în 1836 – normele ruse cu privire la vânzările publice și vanzarea moșiilor minorilor, iar în 1847 au fost introduse regulile ruse referitor la asigurarea zestrei din averea soțului decedat cu stabilirea priorității soției înaintea altor creditori ai soțului decedat.

În Opinia Consiliului de Stat al Imperiului Rus, aprobată de împărat la 15 decembrie 1847, despre modificarea unor prevederi ale legilor locale din Basarabia se indica: „Senatul este în drept a atenționa instanțele competente că în caz de insuficiență a legilor locale ce se cuprind în Hexabiblu Armenopol, Manualul Donici și Sobornicescul Hrisov care rămân în vigoare, se iau ca bază legile ruse conform art.3585 din vol.X al Codului general de legi al Imperiului Rus; în caz de neclaritate, obscuritate, contradicție și incomoditate, se procedează conform regulilor generale pentru astfel de cazuri”. Astfel, dacă în cazul insuficienței legilor locale situația era clară – se aplicau legile ruse, nu același lucru se poate spune despre „aplicarea regulilor generale în caz de neclaritate, obscuritate, contradicție” [18].

Din aceste prevederi rezultă că, în calitate de regulă generală, aplicarea legilor locale ale Basarabiei înseamnă aplicarea Hexabiblului Armenopol, a Manualului Donici și a Hrisovului de Sobor din 1785, urmând ca, în caz de neclaritate, contradicții, să se apeleze la izvoarele romane ce au servit ca bază pentru acele legi locale, urmând să fie consultate pentru a clarifica și a dezvolta instituțiile dreptului civil local, iar în caz de insuficiență a acestora trebuiau aplicate legile Imperiului Rus. Insuficiența legii era considerată lacună când nu

exista o reglementare dat fiind faptul că la momentul întocmirii legilor locale nu exista obiectul reglementării. Ca exemplu în acest sens erau aduse legile ce reglementau transportul pe calea ferată [19], căci până la 1812 transportul pe căi ferate încă nu se practica nicăieri*, nu doar în Basarabia.

Contradicția dintre legile locale și legile rusești nu era considerată un motiv justificat pentru a nu aplica legile locale. Senatul a explicat în decizia sa nr.14 din 1881 că în Basarabia, conform art.130 din vol.II despre instituirea guberniei Basarabia, legile generale ale Imperiului Rus se aplică doar în acele cazuri când legile locale sunt insuficiente, dar nu indică o soluție pentru cazul contradicțiilor din legile locale, deși, conform art.9 al Regulamentului de procedură civilă (unul dintre cele patru Regulamente judiciare semnate de împăratul Alexandru II în 1864), în caz de neclaritate, contradicții, caracter incomplet al legislației instanțele erau obligate să-și întemeieze deciziile pe sensul general al legilor. Dar apărea întrebarea firească: sensul căror legi – al celor locale, sau al celor ruse? În deciziile Senatului din 1885 (nr.59), din 1886 (nr.25) și chiar din 1900 (decizia 72) încă era explicat faptul că este vorba de legile locale. Instanțelor li se recomanda să interpreteze aceste legi conform originii lor istorice – prin confruntarea cu izvoarele din care au fost împrumutate (receptate).

M.G. Savenco considera că Basilicalele s-au aplicat în Moldova fiindcă aceasta a fost parte a Imperiului Bizantin, opinie, sigur, eronată, dar care își avea suportul în atitudinea autorităților țariste, căci și Senatul în decizia sa nr.35 din 1909 arăta că trebuie folosite preponderent Basilicalele, deoarece Manualul Donici este doar un material ajutător pentru a aplica Basilicalele. În astfel de circumstanțe nu doar că se pierdea spiritul legilor locale, dar și se promova o stare de stagnare și arhaism juridic în domeniul reglementărilor juridice aplicate românilor basarabeni. Un argument în plus pentru întemeierea acestei concluzii reprezintă faptul că Manualul Donici nu avea ca izvor doar Basilicalele, ci și alte izvoare, inclusiv obiceiurile românești.

Altă dificultate a apărut în legătură cu traducerea Hexabiblului Armenopol de către autoritățile ruse. Încă în 1822 funcțiile de apel ale Consiliului Suprem al Basarabiei pe dosarele civile i-au fost retrase și transmise unui Comitet provizoriu, înființat la Petersburg, căruia i se transmiteau cererile de apel prin intermediul Ministerului Afacerilor Interne, iar deciziile Comitetului erau înaintate, prin același minister, împăratului pentru aprobare. Această situație temporară a încetat potrivit Decretului imperial din 3 august 1825, conform căruia hotărârile Curții Civile din Basarabia puteau fi atacate cu apel în Departamentul doi al Senatului Imperiului Rus, iar Comitetul provizoriu a fost dizolvat. Senatul trebuia să aplice legile locale în cazul examinării în ordine de apel a pricinilor civile basarabene. Curtea Civilă din Chișinău era obligată să expedieze Senatului cererea de apel împreună cu materialele dosarului, traduse în limba rusă, anexând la ele și extrase din legile locale aplicate la adoptarea hotărârii [20]. Această procedură era doar provizorie, ea decurgea anevoios, procesele se tergiversau, astfel încât Senatul a cerut să i se remită și exemplare ale legilor locale în întregime.

Consiliul Suprem al regiunii Basarabia a prezentat Senatului Imperiului Rus Sobornicescul Hrisov în traducere în limba rusă, dar traduceri în limba rusă a Manualului Donici și a Hexabiblului Armenopol nu existau la acea dată în Basarabia. În cadrul procesului de traducere a Hexabiblului, s-a constatat că din Basarabia a fost trimis un exemplar al Hexabiblului în redacția secolului XVIII, dar nu cel original din 1345. Atunci Colegiul de Stat pentru afacerile externe s-a adresat bibliotecii imperiale ruse, care, la solicitare, a transmis textul Hexabiblului în redacția anului 1345. În 1831 decizia Departamentului doi al Senatului (de competența căruia tinea examinarea apelurilor pe dosarele din Basarabia) explica că se traduce din textul în greaca nouă (sec. XVIII), dar cu corectări după textul grec vechi (sec.XIV). Decizia respectivă a fost revizuită pe parcurs, astfel încât după traducere în instanțele judecătorești din Basarabia și în Senatul Imperiului Rus a fost trimis textul Hexabiblului în ediția Senatului din 1834, care reprezenta traducerea din greaca veche. Autorul M.G. Savenco considera că această decizie a organului judecătoresc era adresată instanțelor de atunci și nu era obligatorie pentru instanțele organizate în baza reformei judiciare din 1864. Senatul, întemeindu-și decizia sa pe regula că orice lege trebuie să se aplice în forma originală, a ajuns la concluzia că este obligatoriu textul în greaca veche. În opinia senatorilor, un motiv suplimentar reprezenta și faptul că timp de aproape 40 de ani a fost folosit textul vechi, ceea ce a dus la formarea unei practici. În 1909, Senatul a explicat în decizia sa nr.35 că atunci când sensul legii nu este clar urmează ca instanțele să se ghideze după sensul originalului.

Deci, problema complexă privind receptarea dreptului bizantin în Moldova medievală, originalitatea acesteia, era privită foarte simplist, doar în legătură cu modernizarea limbii, fără a se ține cont de modernizarea vieții sociale și a raporturilor juridice respective.

* Prima cale ferată din lume a fost inaugurată în Anglia în 1825.

Refuzul țarismului de a codifica legile locale

Dificultățile practicii judiciare s-au soldat cu o jurisprudență extrem de confuză și neuniformă, despre care s-a scris cu alte ocazii (cazul protimisului, instituția zestrei) [21]. Ele se multiplicau și în legătură cu faptul că legile locale nu au fost sistematizate, deși o comisie de sistematizare a fost numită încă din 1817, iar ulterior, în 1818 – o altă comisie, în care au fost invitați și praviliști din Moldova, în fruntea ei fiind numit Petru Manega, unul dintre primii români doctor în drept la Sorbona, Paris. Proiectul de cod a fost definitivat și trimis autorităților țariste în 1825, denumirea căruia, fiindcă era redactat în limba franceză, era "Projet de Code civil pour la Bessarabie". Aceste proiecte nu au fost aprobate de țar sub diverse pretexte [22], viața juridică basarabeană derulându-se în continuare sub semnul arhaismului. Unul dintre aceste pretexte se referea la asemănarea normelor Proiectului cu cele ale Codului Callimach, ceea ce în mod rațional constituia o laudă adusă Proiectului, care se baza pe aceleași izvoare și tradiții, era destinat aceluiași segment etnic – românilor, dar care, în opinia autorităților țariste, era calificată ca un neajuns, denotând astfel intenția țarului de a anihila orice legături cu românii din afara Imperiului Rus și de a limita, sau chiar anihila, spiritul juridic românesc în viața Basarabiei.

Caracterul arhaic nu a fost înlăturat nici de actele reformei judiciare din 1864, astfel încât Senatul imperial arăta că în temeiul art.9 al Regulamentului de procedură civilă instanța trebuie să-și întemeieze decizia pe sensul general al legilor, și anume – al legilor locale, ceea ce însemna că instanțele trebuie să interpreteze aceste legi conform originii lor istorice: prin confruntarea cu Bazilicalele. Inițiativele nobilimii locale îndreptate spre cunoașterea și sistematizarea legilor locale formulate de-a lungul anilor – în 1830, 1844, 1856, 1866 – au rămas fără răspuns [23].

Astfel, răspunzând, la 31 august 1830, la o interpelare a nobililor basarabeni prin care aceștia revendicau dreptul limbii moldovenești și necesitatea sistematizării legilor locale, M.Voronțov explica: „Nu se poate și nici nu este cazul a se înfăptui toate lucrările în limba moldovenească, dar pentru a înlesni persoanele care nu cunosc limba rusă voi solicita guvernului să permită primirea în instituțiile de stat a explicațiilor verbale și a actelor de orice natură în limba moldovenească. În ceea ce privește dreptul local, vă comunic următoarele ... În legătură cu instituirea în Departamentul II al Cancelariei imperiale a unor comitete speciale pentru alcătuirea colecțiilor de legi locale, împăratul a ordonat: lucrările privind redactarea acestora în gubernii și regiuni se încheie, iar ceea ce a fost deja redactat să fie prezentat Departamentului II” [24].

Dar lucrurile nu au evoluat, astfel încât solicitările și acțiunile guvernului Basarabiei și ale nobilimii basarabene în lupta pentru legile locale și limba română au continuat. Într-o scrisoare adresată Senatului la sfârșitul anului 1844, guvernul Basarabiei recomanda acestuia „instituirea unei comisii speciale din persoane competente locale care ar sistematiza aceste legi, le-ar curăța de confuzii și, înlăturând articolele depășite și nepotrivite cu situația vremii, ar edita celelalte legi, cu aprobarea Senatului într-o colecție specială și introducerea lor într-un loc comod în colecția de legi ale Imperiului”. Propunerea a rămas fără răspuns [25].

Prezintă interes și faptul că, în 1856, la inițiativa Adunării Deputaților Nobilimii, aprobată de Ministerul Învățământului, se preconiza introducerea studierii dreptului local în liceul din Chișinău. La solicitarea Adunării Deputaților, instanțele judecătorești, cu excepția Tribunalului civil, au răspuns că nu au în dotare colecții de legi moldovenești. În consecință, studierea dreptului local în liceul din Chișinău nu s-a mai înfăptuit nici la acea vreme, dar nici mai târziu [26].

Altă inițiativă basarabeană a fost propusă în anul 1866 de Adunarea Deputaților Nobilimii basarabene, care, în scopul ameliorării jurisprudenței de aplicare a legilor locale basarabene, a instituit o sumă de 2500 ruble onorariu pentru persoana care își asumă obligația de sistematizare a legislației din Basarabia, inițiativă soldată și de această dată cu eșec [27]. Un an mai târziu, în 1867, nobilimea, întrunită în Adunarea Deputaților, solicită din nou autorităților centrale instituirea unei comisii pentru sistematizarea legislației basarabene. Demersul nobilimii ajunge în Cancelaria personală a împăratului, al cărei secretar, contele Urusov, redactează un raport către Departamentul II al Cancelariei imperiale, în care, după incursiuni în acțiunile autorităților centrale de „sistematizare” a legilor locale, concluzionează că demersul respectiv trebuie respins [28].

Concluzii

Consecința a anexării Basarabiei la Imperiul Rus a fost deznaționalizarea masivă a românilor basarabeni, inclusiv pe segmentul juridic. Tendința populației românești de a se folosi de vechile obiceiuri și legi, tendință inițial acceptată de țarism, a reprezentat un obstacol natural de ordin juridic în calea procesului de deznaționalizare. Dar, promisiunile țariste despre posibilitatea aplicării legilor locale basarabenilor urmăreau în temei

scopuri propagandistice, ceea ce s-a demonstrat în mod categoric după 16 ani de la anexare, când țarul a semnat Regulamentul din 29 februarie 1828 ce prevedea suprimarea particularităților administrative, limba rusă devenea unica limbă oficială a autorităților, iar românii de la sudul Basarabiei li se refuza dreptul de a se folosi de legile locale.

Modalitatea de aplicare a legilor locale a avut ca rezultat crearea unei jurisprudențe extrem de confuze, iar refuzul țarului de a aproba proiectele de cod civil multiplica aspectele arhaice ale vieții juridice basarabene și demonstra intenția țarismului de a limita ori chiar de a anihila spiritul românesc al legilor locale basarabene și de a îndepărta românii basarabeni de ceilalți români. Aceste nedreptăți au fost înlăturate prin actul din 27 martie 1918, datorită căruia Basarabia redevenea parte a statului național român și astfel se reîncadra în spațiul juridic național.

Referințe:

1. RĂDULESCU, A. *Dreptul românesc în Basarabia*. Comunicare făcută în ședința publică a Academiei Române de la 3 iulie 1942, p.11, A.R. Memoriile Secțiunii Istorice, Seria III. Tom XXV. Memoria 13.
2. Кишиневские Епархиальные Ведомости, 1872, №22, с.738.
3. Полное Собрание Законов Российской Империи, Собрание II, Том III, 1828, №27.357, Печатано в Типографии II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии (în continuare – Полное Собрание), Ст. Петербург, 1830. Privitor la documentele cu referire specială la Basarabia și spațiul carpato-danubian publicate în această colecție a se vedea: Mihai Tașcă, Igor Ojog, Igor Șarov (îngrijitori). *Basarabia în „Colecția Completă a legilor Imperiului Rus”*. Vol.I. *Documente extrase din Colecția I (1649-1825)*. Chișinău: Cartdidact, 2017.
4. SAVENCO, M.G. *Legile locale din Basarabia și jurisprudența Imperiului Rus*. (Ediție îngrijită, traducere și note de Elena Aramă și Mihai Tașcă). Chișinău: Cartea juridică, 2012, p.31.
5. КАБУЗАН, В.М. *Народонаселение Бессарабской области и левобережных районов Приднестровья*. Кишинев: Штиинца, 1974, с.36.
6. Полное Собрание ..., Том XXXII, 1812-1814, №25.441а.
7. ARAMĂ, E., COPTILEȚ, V. *Evoluția dreptului public pe teritoriul dintre Prut și Nistru în prima jumătate a secolului al XIX-lea*. Chișinău: Știința, 2003, p.15-19.
8. МИНАИЛ, Р., МИНАИЛ, Z. *Acte în limba română tipărite în Basarabia (1812-1830)*. București: Editura Academiei Române, 1992, p.62.
9. Полное Собрание ..., Том XXXIX, 1824, №29.869.
10. Полное Собрание ..., Том XL, 1825, №30.439.
11. Arhiva Națională a R. Moldova (ANRM), F. 3, inv.4, d.15, f.1-3.
12. *Ibidem*.
13. SAVENCO, M.G. *Legile locale din Basarabia și jurisprudența Imperiului Rus*. Chișinău: Cartea Juridică, 2012, p.76.
14. NEGRU, Gh. *Limba română și politica de rusificare în Basarabia*. În: *Basarabia – 1812: problemă națională, implicații internaționale*. București: Editura Academiei Române, 2014, p.657.
15. ARAMĂ, E., COPTILEȚ V. *Istoria dreptului românesc*. Chișinău: Cartea juridică, 2012, p.125.
16. Полное Собрание, Собрание Второе, Том XXII, 1847, № 21794.
17. SAVENCO, M.G. *Op. cit.*, p.46, 76-77.
18. Полное Собрание, Собрание Второе, Том XXII, 1847, № 21794.
19. SAVENCO, M.G. *Op. cit.*, p.27.
20. ARAMĂ, E., COPTILEȚ, V. *Istoria dreptului românesc*. Chișinău: Cartea juridică, 2012, p.147-149.
21. ARAMĂ, E. *Legile locale și obiceiurile din Basarabia în interpretarea instanțelor judiciare ale Imperiului Rus (cazul protimisulului)*. În: *Basarabia – 1812: problemă națională, implicații internaționale*. București: Editura Academiei Române, 2014, p.690-700.
22. TAȘCĂ, M. Petru Manega, autorul primului cod civil pentru Basarabia. În: *Revista de drept privat*, 2001, nr.1, p.159-160.
23. ЕГУНОВ, А. *Местные гражданские законы Бессарабии*. Второе издание. Ст. Петербургъ: Тип. М. Эттингера, 1881, с.144-145. POȘTARENCO, D. O tentativă de a introduce în Basarabia studierea dreptului local. În: *Revista de drept privat*, 2002, nr.3, p.122-127; TOMULEȚ, V., TOMULEȚ, C. Poziția nobilimii basarabene și a administrației de stat imperiale privind codificarea legislației în Basarabia (în baza raportului secretarului de stat Urusov din 13 octombrie 1867), În: *Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria Științe socioumanistice*. Chișinău, 2003, p.278-286.
24. КРУПЕНСКИЙ, А. *Краткий очерк о бессарабском дворянстве 1812-1912. К столетнему юбилею Бессарабии*. Ст. Петербургъ, 1912, с.32-35.
25. ШИМАНОВСКИЙ, М. *О местных законах Бессарабии*. Сообщение Одесскому юридическому обществу. Выпускъ 2. *Семейное, наследственное и договорное право*. Одесса: Тип. Одесского Вестника, 1887, с.49.

26. POȘTARENCU, D. O tentativă de a introduce în Basarabia studierea dreptului local. În: *Revista de drept privat*, 2002, nr.3, p.122-127.
27. ЕГУНОВ, А. *Местные гражданские законы Бессарабии*. Второе издание. Ст. Петербургъ: Тип. М. Эттингера, 1881, p.144-145.
28. TOMULEȚ, V., TOMULEȚ, C. Poziția nobilimii basarabene și a administrației de stat imperiale privind codificarea legislației în Basarabia (în baza raportului secretarului de stat Urusov din 13 octombrie 1867). În: *Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova*. Seria *Științe socioumanistice*. Chișinău, 2003, p.278-286.

Date despre autori:

Elena ARAMĂ, doctor habilitat, profesor universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: aramaelena@gmail.com

Oxana CHISARI - LUNGU, doctor în drept, lector universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

Prezentat la 02.07.2020